ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК
RECUEIL DE CHILANDAR

ДУШАН СИНДИК
DUŠAN SINDIK

ПОВЕЉЕ СРПСКИХ ПАТРИЈАРАХА САВЕ, СПИРИДОНА И НИКОДИМА

LES CHARTES DES PATRIARCHES SERBES SAVA, SPIRIDON ET NIKODIM

БЕОГРАД 1997

ПОВЕЉЕ СРПСКИХ ПАТРИЈАРАХА САВЕ, СПИРИДОНА И НИКОДИМА

ДУШАН СИНДИК

Петру Ракоцији
срдачно
Д. Синдик

Као што нису сачувани архиви ниједне званичне установе српске средњовековне државе тако исто ни Српска православна црква није сачувала ниједан од својих архива. С разлогом се мора претпоставити да су своје архиве имали: архиепископија, касније патријаршија, а такође и сва седишта епископа, архиепископа и митрополита, тј. канцеларије свих црквених великодостојника и установа на чијем су челу они стајали. Лако се може доказати да су и манастири имали своје архиве. Одавно се претпостављало, ваљда још од времена путописа руског путника архимандрита Василија Барског пре две стотине педесет и више година, да су светогорски манастири, а посебно српски манастир Хиландар, главне ризнице изворне архивске грађе за прошлост Српске цркве до краја XV века.[1] То се нарочито односи на повеље поглавара те цркве. Што је време више одмицало и појављивале се збирке докумената о прошлости српског народа и његове цркве, толико се ова претпоставка показивала оправданијом.

У односу на број повеља српских средњовековних владара, број сачуваних повеља Српске православне цркве је веома мали. Сва сачувана акта поглавара Српске цркве могу се поделити на две основне групе: 1. на потпуно независна и 2. на она која само потврђују основни владарев акт. Ова друга група може бити дописана испод владаревог потписа или физички одвојена, тј. писана на посебном комаду пергамента или хартије.

1 *Вторе посещение Святои Афонскои Горы Василья Григоровича-Барскаго имъ самимъ описанное съ 32-мя рисунками и картою Афонскои горы.* Изданiе Афонскаго Русскаго Пантелеимонова монастыря. (III часть полнаго странствованiя Барскаго издаваемаго Православнымъ Палестинскимъ обществомъ, подъ редакцiею Н. П. Барсукова), С.-Петербургъ 1887.

Најстарији познати документ српских црквених поглавара јесте повеља св. Саве манастиру Врањини. Сачувани примерак је у веома лошем стању а према мишљењу проф. Вл. Мошина исти представља препис који потиче тек из XVI или XVII века. Мишљења о аутентичности овог акта су подељена.[2] — Други акт из ове групе је повеља архиепископа Никодима из 1322. године.[3] Трећа и последња из ове групе је повеља патријарха Никодима из 1450. године а исто као и претходна повеља архиепископа Никодима говори о обавезама управе Српске цркве према Карејској келији св. Саве Освећеног.

Повељом архиепископа Арсенија I, дописаном испод потписа краља Стефана Уроша I, на хрисовуљи за манастир Св. Петра и Павла на Лиму, почиње низ повеља поглавара Српске цркве којима се само потврђују акта српских владара.[4] За овом следе повеље архиепископа Саве III на хрисовуљи краља Стефана Уроша II Милутина хиландарском пиргу[5] и архиепископа Никодима на Светостефанској хрисовуљи[6] истог владара и најзад патријарха Данила на хрисовуљи кнегиње Милице, као монахиње Евгеније са синовима кнезом Стефаном и Вуком, манастиру Св. Пантелејмона у Светој Гори.[7] Повеље: патријарха Саве из 1361. године о поклону челника Милоша манастиру Хиландару, две повеље патријарха Спиридона, такође о поклонима Хиландару, као и повеља истог патријарха о оснивању манастира Ждрела,[8] спадају у ред повеља којима се такође само потврђују владарева акта али су физички и одвојене од истих. Сви ови документи су већ објављени. Међутим, њихова издања су давно исцрпљена. Будући да су та издања без фотографија, донедавно се неке грешке нису могле уочити, што је довело до погрешних тумачења у науци. То је свакако добар подстицај да се неки од тих докумената публикују. Овом приликом објављују се следеће четири повеље: 1. патријарха Саве о поклону челника Милоша, 2. патријарха Спиридона о поклону кнеза Лазара хиландарској болници, 3. патријарха Спиридона о поклону Обрада Декиндића и 4. патријарха Никодима о Карејској келији. Разлог за издавање управо ове четири повеље српских патријараха јесте то што су оне физички одвојене или потпуно самосталне и што су до данас веома мало оштећене па се стога њиховим поновним публиковањем уз фотогра-

2 Божидар Шекуларац, *Дукљанско-зетске повеље,* Титоград 1987, 56—61, где су наведена старија издања са литературом.

3 Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњега века,* Београд 1912, 468—469.

4 Исто, 597.

5 *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија.* Том I, подготовиле: Красимира Илијевска, Петар Миљковиќ-Пепек, Владимир Мошин, Славица Николовска, Нада Ношпал-Никуљска, Константин Петров, Лидија Славева, Томо Томоски. Уредник Владимир Мошин, Скопје 1975, 324—332, са старијим издањима и литературом.

6 Љ. Ковачевић, *Светостефански хрисовуљ,* Споменик СКА IV, Београд 1890.

7 *Archives de l'Athos, Actes de Saint-Pantéléèmon,* édition diplomatique par P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Paris 1982, 185—187 (опис, анализа и критика текста са старијим издањима).

8 Овде се чак и не ради о владаревом акту, јер је аутор повеље монах Доротеј, који има сагласност кнеза Лазара за оснивање манастира, али је патријарх присутан писању документа и то у Жичи. В. горе наведено француско изд. с. 177—179.

фије и физички опис може учинити макар један мали корак напред у нашим сазнањима о прошлости српског народа и његове цркве. Уз то, обележавање четврте стогодишњице скрнављења гроба и спаљивања моштију оснивача Српске православне цркве и првог српског светитеља, погодна је прилика да се неке од повеља наследника светог Саве објаве у целини. Оне ће овде бити саопштене хронолошким редом уз краћи коментар.

1.

ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА САВЕ О ПОКЛОНУ МИЛОША ЧЕЛНИКА

Повеља патријарха Саве, којом потврђује дарове челника Милоша манастиру Хиландару, чува се у Архиву манастира Хиландара под бр. 51, нова топографска сигнатура А 5/7. Текст повеље исписан је на пергаменту широком 304 а дугом 289 мм, уредним минускулним канцеларијским писмом друге половине XIV века, црним мастилом у 22 реда. Печата нема. Оригинални потписи патријарха Саве и челника Милоша не постоје. Сачувани текст потписа потиче из XIX века и највероватније припада руци монаха Никандра. Истом руком писана је и белешка на полеђини: **Сеи хрисовȣль и копїе егѡ въ немъ данъ естъ монастырю Хиландарȣ ꙗвлѧетъ же и потверж⟨д⟩аетъ самъ патрїархъ сербскїи Савва третїи** (поправка руком XX в.: **четвр.**) **пред царемъ Стефаномь** (поправка руком XX в.: **Урошем**) **и всѣмь соборомъ дарованнаѧ монастырю нашемȣ ѡт Господара Милоша челника да бȣдȣтъ тверда и непоколебима никим.** Поред тога црвеном оловком: Бр. 59, а преко тога обичном: 58. **† Хрисовȣл Милошов що ѥ даѡ село под монстр**(sic) **Сопотница за своȣ дȣшȣ.** Руком XIV в.: **† Хрисовȣль патриарховь за Сопиника.** — Повеља је до данас била позната по издањима Новаковића и Корабљова.[9]

Чињенице да на повељи нема печата ни трагова печаћења, као и што је потпис произвољно дописан тек у XIX веку, показују да акт правно и дипломатички није савршен. Остаје отворено питање да ли је реч о концепту који владар и патријарх нису одобрили или о неовереном препису. Исто тако, будући да се ради о баштини, могуће је да цар или челник Милош нису дали сагласност за овај поклон, што би указивало да се ради о неоствареним жељама хиландарских монаха да прошире поседе свога манастира.[9a]

Акт је датиран по византијском обичају 6869. годином од стварања света, што значи да је требало да буде издат између 1. септембра 1360. и 31. августа 1361. године.

9 B. Korablev, *Actes de Chilandar,* II *Actes slaves,* Византійскій временникъ, Приложеніе къ XIX тому, Петербургъ 1915, 523—524. Новаковић, *н.g.*, 772—774.

9a Приликом припреме текстова повеља за штампу све скраћенице су разрешене тако што су слова под титлом спуштена у ред у обле заграде ( ); надредна слова спуштена су у ред а полуглас није додаван; реконструисан текст на теже читљивим или оштећеним местима је у угластим заградама [ ]; у изломљеној загради < > су слова која писар није ставио грешком или где нема титле а самогласник или сугласник треба да се налазе.

После симболичне инвокације — крста — текст повеље почиње невеликом аренгом одређене естетске вредности, рекло би се својеврсном химном у прози Христу Спаситељу (р. 1—5). Одмах затим следи експозиција из које сазнајемо да је патријарх Сава захваљујући благодети Светога Духа изабран на престо св. Саве и да пребива у Дому Спасовом са митрополитима, епископима и игуманима. Затим нам патријарх саопштава да је дошао на Сопотницу код цара (Стефана Уроша), где је дошао и челник Милош који је затражио потврду својих поклона манастиру Хиландару. Поклон се састојао од села Сопинића са Мрамором, Бисажинцима и Стружинен долом. Сву ту имовину челник је добио у баштину од светог цара Стефана (Душана) а потврдио је цар Стефан Урош. Цар Урош се сагласио са поклоном (р. 5—14). Патријарх, видевши царске повеље, и сам је потврдио дар челника Милоша. Тај део је релативно кратка диспозиција (р. 14—16); њен завршетак подсећа на короборацију (р. 16—18). Санкција је строга, али само духовна, и мада дужа од диспозиције, (р. 18—22) није преопширна. На крају је записана и година. Потписи су, као што је споменуто, новијег датума.

Село *Сопинић* — Сопиник, које је главни предмет поклона, постоји и данас у Метохији недалеко од Ораховца под именом *Сопнић*. Бисажинци, локалитет или насеље, могло би бити данашње село *Бистражин,* недалеко од пута Ђаковица — Призрен, а налази се око 7 км југозападно од Сопнића.[10] У околини се налазе и село *Мармула* и локалитет *Дол,* за који није сигурно да се може идентификовати са средњовековним локалитетом Стружинен дол.

Од личности које се спомињу у овом документу пажњу привлачи име челника Милоша. Њега највероватније смемо идентификовати са Милошем Повиком, челником „госпође царице", тј. удовице цара Стефана Душана — Јелене. У новијој литератури, вероватно под утицајем Константина Јиречека, презиме овог челника писано је Повића или Повић. Међутим, судећи по писму самог челника из 1370. године, где су име и презиме на нашем средњовековном језику ћирилицом наведени у генитиву: „Милоша Повике", као и на основу извора писаних на латинском језику у којима се редовно писало: „Povicha", вероватно су у праву Ј. Тадић и М. Динић, када усвајају писање и изговор *Повика.*[11] Порекло презимена логично произлази од глагола „повикати" или од именице „повика", што упућује да је оно настало од надимка. Све помене ове личности сабрао је Јиречек, па тако сазнајемо да се челник Милош спомиње у дубровачким документима 1362. године као „çenich domine imperatricis", „frater quondam Jurech logofeti domini imperatoris Rassie, çelnich domine imperatricis", у истом својству и 1366—1368 (година није наведена прецизно), а само

10 Бисажинце је као Бистражин идентификовала Милица Николић, *Средњовековна жупа Патково,* Историјски часопис XVIII (1970) 208.

11 К. Јиречек — Ј. Радонић, *Историја Срба* I—II, Београд 1952, I: 248, 251; II: 58, 59. Р. Михаљчић, *Крај српског царства,* Београд 1979, 121, 142, 143, 216. Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* 1—2, Београд—Сремски Карловци 1934, 416—417, бр. 1026. Ј. Тадић, *Писма и упутства Дубровачке Републике* I, СКА, Београд 1935, с. XXIII, 247, 248, 251. М. Динић, *Област Бранковића,* Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XXVI (1960) 7.

једном 1. априла 1368. као „Milos çelnich homo imperatoris Sclauonie et nuncius eiusdem“.[12]

*   *   *

† Бл(а)годарȣ те и прославлꙗю вл(а)д(и)ко Х(ри)с(т)е ѥдини бесмрʼтни и непрѣмѣнʼни ц(а)рȣ єдини имѣи власть н(е)б(е)снимի и земльними и вʼса сьдрьжеи рȣкою сили своѥ.//[2] Источʼниче пр(и)сно текȣщеѥ бл⟨а⟩г⟨о⟩д⟨е⟩ти прѣмȣдрости наставʼниче и разȣмȣ дателю, не вьзʼможʼно ѥс(ть) нашемȣ земльномȣ ѥс(ть)ствȣ по достоꙗнию велич(и)ꙗ м(и)л(о)срь//[3] диꙗ прославити. Ти ѥси свѣть истинʼни и ѡмраченʼнимь свѣте зарʼно просвѣшению и вл⟨а⟩д⟨и⟩ка изʼ начела всѣхь вѣкь дрѣвʼлѥ прор(о)к(ь) и проповѣдаѥми ц(а)рь//[4] ц(а)р(ь)ствȣющимь и г(о)с(по)дь г(о)сп(о)дьствȣющимьʼ иже врѣмена и лѣта прѣмȣдростию сьставивь назнаменовавь нихь житиѥмь многимь бл(а)гоч(ь)стивиѥ//[5] ц(а)ре и хр(и)столюбивиѥ архїереи даровавь имь бл⟨а⟩г⟨о⟩д⟨ѣ⟩ть Д(ȣ)ха прѣс(ве)т(а)го. Вь нихʼ же ждрѣби и мене смѣренаго раба твоѥго патриарʼха Сави, догиѥ прѣстоль г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ми//[6] наставʼника и ȣчителꙗ вʼсои Срьбскои Земʼли кур(ь) Сави и смѣрению нашемȣ прѣбивающи вь Домȣ Сп(а)совȣ патриархїи сь всѣми прѣѡс(ве)щенʼними митро//[7] полити и єп(и)ск(о)пи и ч(ь)ст(ь)ними игȣмени. И прилȣчи се врѣме и пришьдшȣ смѣрению ми кь г⟨оспо⟩д⟨и⟩нȣ ц(а)рȣ на Сопотʼницȣ, изиде челʼникь Милошьʼ и говори г⟨оспо⟩д⟨и⟩нȣ//[8] ц(а)рȣ и смѣрению ми и тогда прилȣчъшȣ се игȣменȣ Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це хиланʼдар(ь)скиѥ кур(ь) Ѳеѡдосию и сь ч(ь)ст(ь)ними старʼци. Сь же хр(и)столюбиви мȣжь, челʼникь//[9] Милошь ревʼнȣю добримь дѣтелюмь и Б(о)га любе ѡт всеѥ д(ȣ)ше и вʼсегда помишлꙗѥ и хоте сьврьшено бл(аго)с(ло)влѥние имѣти приложениѥмь и вѣрʼнимь//[10] приꙗтельʼствомь ꙗко вѣрни и истинʼни с(ы)нь цр(ь)ковʼни много желаниѥ имѣѥ раждежениѥмь срдчнимь, да би нѣкоторо ȣчестиѥ имѣль ѡт домȣ Прѣ//[11] с(ве)тиѥ Б(огороди)це иже би⟨сть⟩ на полʼзȣ д(ȣ)ши его. И по мʼне час(ь) сьмрʼтʼни изьшьстʼвиѥ ѡт мира сего, приложи село Сопиникѥ с Мраморомь и зʼ Бисажинʼци и Стрȣ//[12] жинѣмь долѡмь и сь вʼсѣми заселки и с мегꙗми и с правинами села того, ꙗко да ѥс(ть) този село дѡмȣ Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це хиланʼдарʼскиѥ, како мȣ ѥ(сть) записано//[13] с м(и)л(о)стию г⟨оспо⟩д⟨и⟩на с(ве)т(а)го ц(а)ра Стефана ȣ баштинȣ, такожде сь м(и)л(о)стию г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ц(а)ра Ȣроша. И ѡ томь бл(а)гоизʼволивʼшȣ г⟨оспо⟩д⟨и⟩нȣ ц(а)рȣ и испльнивʼшȣ вʼса прошениꙗ//[14] его, и сь м(и)л(о)стию г⟨оспо⟩д(и)нь ц(а)рь записа и ȣтврди. И смѣрению нашемȣ видѣвʼшȣ записаниѥ и ȣтврьждениѥ г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ми прѣвисокаго ц(а)ра и по томȣжде//[15] ѡбразȣ и повелѣниѥмь г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ц(а)ра Ȣрѡша и смѣрение ми записа да ѥс(ть) тврьдо и непоколѣбимо, вь всакӧ ȣтврьждениѥ вѣчно слика ѥсть при//[16] ложиль челʼникь Милошьʼ дѡмȣ Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це хиланʼдарʼскиѥ и бл(а)г(о)славлꙗмъ г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ми ц(а)ра или с(ы)на г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ц(а)ра или вьнȣка его, или ѥго же Б(о)гь изь//[17] воли да ѥс(ть) тврьдо и не разоримо що ѥс(ть) записаль г⟨оспо⟩д⟨и⟩нь ц(а)рь домȣ Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це хиланʼдарʼскиѥ що ѥс(ть) приложиль челʼникь Милошь ꙗко да ѥсть//[18] тврьдо и неѡтѥмлѥмо никимь до вѣка. Аще ли се кто ѡбрѣте такови, не завиде добродѣтели ѥгѡ, и диꙗволимь ȣхищʼрениѥмь вьсхо//[19] щеть потʼворити или ѡтнети ч(ь)тѡ що ѥс(ть) записаль г⟨оспо⟩д⟨и⟩нь ц(а)рь Ȣрѡшь дѡмȣ Прѣс(ве)тиѥ Б(огороди)це хиланʼдарʼскиѥ, таковӥ да нѣсть бл(аго)с(ло)веньʼ, нь паче//[20] проклеть и ѡтлȣчень ѡт Ѻ(ть)ца и С(ы)на и С(в)ет(а)го Д(ȣ)ха и тȣждь с(ве)т(а)го тѣла и ч(ь)ст(ь)ниѥ крьви Г(оспод)а нашего

12 К. Јиречек, *Сйоменици срйски*, Споменик СКА XI (1892) 9. В.: Ђ. Сп. Радојичић, *Сшари срйски књижевници XIV—XVII века, расйраве и чланци*, Београд 1942, 84. Т. Вукановић, *Пршшен челника Милоша*, Врањски гласник IX (1973) 60—71.

Іс(оу) Х(ри)с(т)а и да мꙋ ѥсть сꙋпроꙷница прѣч(и)стаа м(а)ти//[21] Б(о)жиꙗ хилан-дарꙷска на страшꙷнѣмь сѫдѣ Х(ри)с(то)вѣ и да ѥс(ть) проклеть ѡт с(ве)т(а)го и пр⟨е⟩по-д⟨о⟩бꙷнаго ѡ(ть)ца нашего Сумеѡна и ѡт С(ве)тителꙗ н(а)шего Сави//[22] и ѡт смѣрениꙗ нашего да ѥс(ть) проклеть а не бл(аго)с(ло)вень. Амин(ь). Записа же се сиѥ слов(о) смѣрениꙗ ми вь лѣто ѕѿп҃о.

(Руком монаха Никандра:) Смиренныи патріархь сербскіи Савва третіи.

Азъ хр(и)столюбивыи и бл(а)говѣрныи господаръ Милошъ челникъ и послꙋшніи (sic) царꙗ Стефана.

2.

ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА О ПОКЛОНУ КНЕЗА ЛАЗАРА

Повеља патријарха Спиридона из 1380. године, којом потврђује хрисовуљу кнеза Лазара о поклону хиландарској болници, чува се у Архиву манастира Хиландара под бр. 67, топографска сигнатура А 9/1. Текст повеље је исписан на неправилно сеченом пергаменту широком 280, дугом 404 мм, са оштећеним тамносмеђим воштаним печатом, чија је маса овалног облика причвршћена на тзв. српски начин, док је типар у облику усправног ромба широк 45, дуг 49—50 мм. Лево на горњој страни ромба може се простим оком прочитати крај легенде: КІХЬ ЗЕМЛ, док увећана фотографија омогућава да се на десној страни горе прочита почетак: САБА. — Текст повеље исписан је минускулним канцеларијским доста неуредним али читким писмом, црним мастилом у 28 редова рачунајући и потпис. Крстови на почетку, пре и после потписа, сам потпис и иницијал, изведени су зеленим мастилом. Повеља је позната по издањима Новаковића и Корабљова.[13] На полеђини руком XIV века постоји избледела белешка писана уредније од главног текста: Хрисовꙋль патріарха Спиридона за Елшаницꙋ. Руком XIX в.: Хрисовꙋль патріарха сербскаго подтверждающть дарованнаꙗ монастирю мѣста кнꙗземь Стефаном Лазаремъ. Црвеном оловком: Бр. 77, а обичном, вероватно руком архимандрита Порфирија Успенског: 6888 года.

Текст документа је једноставан. После крста, тј. симболичне инвокације, одмах долази нарација из које сазнајемо да је патријарха посетио веома уважени монах, старац господин Герасим и саопштио му да је Лазар, кнез Срба, поклонио село Јелшаницу Ђурђа Ненишића манастиру Хиландару, наравно са свим међама и правима тога села. Засеоци Јелшанице били су: Толановина, Ђурђевић на којем су живели Кртеше, и Ресник. Поред тога потврђен је и поклон села Јелшанице тепчије Градислава са црквом и засеоцима чија имена су следећа: Грабац, Гриби, Шикоњ, Ошлак, Звиздале и Слатина. Убицирана су два села под именом Јелшаница, која су припадала двојици властелина. Данас су то Горња и Доња Јошаница североисточно од Клине у Метохији.[14] Имена села и заселака су идентична са онима у повељи кнеза Лазара, за коју је патријарх дао сагласност овим

13 Кораблев, *н.д.*, 65, с. 539—540. Новаковић, *н.д.*, 450.

14 М. Пешикан, *Из историјске топонимије Подримља*, Ономатолошки прилози II (1981) 49.

својим актом. Мало је измењено име засеока Шикоње у Лазаревом акту према Шиконь у Спиридоновом.[15] Заселак Толановина не може се за сада убицирати. Заселак Гюргевикь је идентификован као данашње село Ђурђевић јужно од Јошанице, док је заселак Ресник данашње село Ресник североисточно од Јошанице. Заселак Грабьц је данас Грабац северно од Јошанице. Заселак Гриби није се могао идентификовати. Име засеока Шикоње сачувано је у називу за бунар и утрину. Назив Шиконже за овај топоним је погрешка преписивача или издавача документа, па је правилније користити Шикоње. Име засеока Ошлак вероватно је сачувано у називима два бунара. Заселак Звиздале изгледа није оставио трага у савременој топономастици. Слично је и са засеоком Слатина.[16]

Од личности које се спомињу у овом документу, поред кнеза Лазара и патријарха Спиридона, пажњу привлаче и остале три личности: старац господин Герасим, Ђурђе Ненишић и тепчија Градислав, као и Кртеши. Старца Герасима вероватно смемо идентификовати са монахом Герасимом Радоњом, братом Вука Бранковића, иначе познатим посленикoм у Хиландару и другим светогорским манастирима, посебно у Св. Павлу.[17] Ђурђе Ненишић је познат и из Душанове хрисовуље о оснивању манастира Светих Арханђела код Призрена.[18] Других података о њему нема. Тепчија Градислав такође је познат из повеља старијих од ове, па се зато претпоставља да у време издавања Спиридоновог акта више није ни био жив.[19] То се уосталом може претпоставити и за Ненишића. Није искључено да управо стога што су ти поседи сматрани слободним после смрти феудалаца владар излази у сусрет жељама братства манастира Хиландара и додељује му тражена имања. — Пажњу привлаче већ у то време некадашњи становници засеока Ђурђевић забележени као Кртеши у Спиридоновој а као **Кртѣши** у Лазаревој повељи. На ово име не наилази се у другим познатим изворима тог времена. Међутим, М. Грковић, обрађујући имена забележена у дечанским хрисовуљама, међу суфиксима на -ЕЖ, бележи име Кратеж с позивом на истраживања П. Скока. С друге стране, сам Скок под крт са суфиксом -ог, има кртог као појам за сметлиште, ђубре са деноминалом на -ити, где наводи кртожити — начинити неред у кући.[20] Речник српскохрватског језика наводи пример кртеж за неред и лом. Кртеж је и кртичњак. Занимљиво је, да је у истом Речнику као једно од значења именице кртица наведено и ово: врста примитивних дечјих опанака начињених од нештављене коже. — Проширујући своја ис-

15 Архив манастира Хиландара, српска акта бр. 66.

16 М. Пешикан, *н.д.*, 59, 61, 54, 48, 57 (бројеви страна наведени су према редоследу топонима у повељи).

17 Г. Суботић — С. Кисас, *Надгробни натпис сестре деспота Јована Угљеше на Меникејској гори,* Зборник радова Византолошког института 16 (1975) 161—181. Д. Синдик, *Српске повеље у светогорском манастиру Светог Павла,* Мешовита грађа, VI (1978) 183—205.

18 *Светоарханђеловски хрисовуљ,* ед. Ј. Шафарик, Гласник Друштва српске словесности XV (1862) 294.

19 М. Благојевић, *Тепчија у средњовековној Србији, Босни и Хрватској,* Историјски гласник 1—2 (1978) 25. Рад. Др. Петровић, *Камени надгробни натпис из цркве св. Николе у селу Велика Хоча,* Зборник за ликовне уметности Матице српске 16 (1980) 211—222. *Светоарханђеловски хрисовуљ,* 302.

20 Милица Грковић, *Имена у дечанским хрисовуљама,* Нови Сад 1983, 74. П. Скок, *Етимологијски рјечник хр-*

траживања о именима на Космету, М. Грковић сматра да Кртежь може бити изведено од придева крт, крхак, али и надимак од: кртеж=кртица, па упућује на презимена изведена од те основе. То су: Кртић, Кртинић, Кртичић, као и патроним Кртѣшикь, с позивом на Даничићев Речник, који је пример узео из Пуцићевих Споменика србских. Томе се овде додаје италијански превод: Chertessich.[21] Реч је о писму Милоша Повике од 25. јула 1370 (в. нап. бр. 11). Не треба узимати у обзир варијанту Кртинаши, јер она потиче из Даничићевог издања Лазареве повеље Хиландару, насталог на основу „руског" преписа с краја XVIII или почетка XIX века.[22]

У овој повељи је тешко одредити границу између нарације и диспозиције, јер оне такорећи у једној реченици проистичу једна из друге, при чему диспозиција представља само духовну потврду — благослов цркве за поклон који је учинио кнез Лазар као носилац световне власти. Увод у санкцију је призив благослова Божјег за дар о којем је реч. Наглашено је да све што патријарх чини, произлази од власти добијене од Бога, па би се тај део (више даној ми власти од Бога) могао сматрати и као једна врста девоције. Одмах потом следи духовна санкција са проклетством.

Датум је одређен по византијском начину, тј. 6888. годином од стварања света (1. IX 1379 — 31. VIII 1380), другог (.в҃.) индикта. Индикт и година се не слажу. Таква појава увек изазива сумњу у веродостојност правног акта о којем је реч. Датум на овом акту је идентичан са оним на повељи кнеза Лазара о поклону хиландарској болници. Могуће је да је то био један од разлога што су проучаваоци и издавачи овог патријарховог акта сматрали да се ради о потврди споменуте повеље кнеза Лазара. Међутим, академик С. Ћирковић, у рецензији овог прилога, запазио је да такво мишљење не мора бити тачно. Јер, главни предмет Лазаревог поклона болници су 100 унчи из Месе (из Меси)[23], а као накнада за то дају се села наведена и у патријарховој повељи, док унче наш акт не спомиње. Такође, патријархов акт спомиње само господина Герасима а нема помена о хиландарском игуману Неофиту. Ове чињенице саме по себи намећу питање да ли је патријарх Спиридон потврдио данас сачувану владареву повељу или је једна од ових повеља интерполирана, односно кривотворена. Упркос неслагању године и индикта могло би се сматрати да је патријархова повеља аутентична, јер је њен печат причвршћен на српски начин, па се његово пресељење с једног акта на други сматра практично немогу-

ва̄тскоīа или срӣскоīа језика I, 409. *Речник срӣскохрва̄тскоī језика,* књ. 10, с. 678.

21 М. Грковић, *Речник имена бањскоī, дечанскоī и ӣризренскоī власѿелинсѿва у XIV веку,* Београд 1986, 109. Хисторијски архив у Дубровнику, Diversa Cancellariae XXII, f. 81v. Стојановић, *Повеље и ӣисма,* бр. 1026; Кртешић је сведок у том писму М. Повике.

22 Ђ. Даничић, *Три србске хрисовулѣ,* Гласник Српског ученог друштва XI (1859) 139.

23 V. Mošin — A. Sovre, *Dodatki h grškim listinam Hilandarja — Supplementa ad acta graeca Chilandarii,* Ljubljana 1948, No III, 3, IX, 16, 20, XX, 9, XXI, 8, 23; Denise Papachrysanthou, *Archives de l' Athos, Actes de Protaton,* Paris 1975, 120, сматрају да израз меси=μέση=mésè, означава протат, дакле институцију, док. Д. Богдановић, у коментару: *Теодосије, Жиѿија, Жиѿије св. Саве,* Београд 1988, 315, тумачи да је то Кареја. С. Ћирковић у споменутој рецензији претпоставља да овде под „Меса" треба разумети Карејску келију св. Саве.

ћим а да се то одмах не примети уз велику опасност ломљења печата.[24] — Најтеже је одговорити на питање како је дошло до грешке у датуму. При томе треба имати у виду да су владарев и патријархов акт настали у две канцеларије и да су их писали разни писари. Могуће је да је писар патријархове канцеларије механички преписао грешку која је већ постојала у владаревом акту. Нема довољно елемената за сигурну претпоставку да ли је погрешна година или индикт. Могло би се рећи са сигурношћу да је грешка или у броју индикта, тј. да је писар уместо .Г҃. написао .Е҃. или у последњој цифри године, тј. да је уместо .З҃. написано .И҃. Све друге комбинације изискивале би претпоставку о промени две цифре у броју године, што је мање вероватно, јер би то значило прекорачивање времена столовања патријарха Спиридона. Из изложеног произлази да је питање узајамне везе повеља кнеза Лазара и патријарха Спиридона сложеније него што се до сада мислило и да захтева посебно критичко разматрање.

Потпис на овој повељи такође је дуго времена изазивао недоумицу у нашој историографији. Први издавач овог документа Б. Кораблљов објавио је потпис као Спиридон милошћу Божјом патријарх Србљем и Подунавју. У оригиналу међутим јасно стоји: Поморју. Овакву грешку могао је да направи само неко од млађих професионалних преписивача самог Кораблљова. Такво читање изазвало је одређене последице у нашој науци.[25] Треба посебно нагласити да је ово најстарији аутентични потпис српских патријараха у средњем веку.[26]

*   *   *

† Понеж(е) ȣбо пише смѣрение ми в свѣд⟨е⟩ніе в'сем(ь) како прїиде кь смѣренїю ми ч(ь)ст(ь)нѣишїи вь инѡкїих(ь) ста//[2] р'ць кур(ь) Герасим(ь) и исповѣд⟨е⟩ ми како ѥс(ть) сьтворил мь м(и)л(о)сть Б(о)гѡм(ь) /дарован'ніи и Б(о)гѡм(ь) /почтѣніи х(ри)с(т)ѡлюбивїи г(о)с(поди)нь//[3] Ср'блем(ь) кнез Лаз(а)рь приложиль вь С(ве)тѣи Горѣ Пр(е)с(ве)тѣи Б(огороди)це хиландар(ь)скои село Ѥлшаницоу Гюр'гꙗ//[4] Ненишикꙗ с мегами и заселци и [сь вьсѣм]и правинами села того. А заселк моу Толановина, и засел'//[5] к мȣ Гюр'гевикь на чем(ь) сȣ сѣдели Крьтеше, и засел'к мȣ Ресник(ь). Село Ѥл'шаница Градисав(а) тепчиѥ//[6] и сь цр(ь)квию и с мегами и заселци, с правїинами села того. А засел(ь)кь мȣ Грабьць и заселк мȣ//[7] Гриби, и заселк [м]ȣ Шикон(ѥ) и засел(ь)кь мȣ Ѡшлıжкь, и засел'к мȣ Звиздале, и заселк мȣ Слатїна.//[8] Сїа же вса приложиль виш(е) реч(е)нъ Б(о)голюбивїи вь Х(ри)с(т)а Б(ог)а г(оспо)д(и)нь кнез(ь) Стѣфань Лазарь Прѣ(све)тои Б(огороди)ци хїла//[9] ндар'скои Б(о)гȣ же вь дарь и цр(ь)квй б(о)жьств'нои вь просвѣщеніе, себе же вь вь (sic) вѣчнїи помень//[10] и сп(а)с(оно)сноую пол'зȣ. Кь семȣ же видѣ смѣрение ми и хрїсовȣль бл(а)гоч(ь)ст(и)ваго и х(ри)с(т)олю-

24 Gr. Čremošnik, *Studije za srednjovjekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena*, Sarajevo 1976, 87.

25 М. Петровић, *Потпис патријарха Спиридона на „записанију“ из 1380. године*, Историјски часопис XXXV (1989) 171—175. В.: М. Благојевић, *Јединство и подвојеност српских земаља пре битке на Косову*, Зборник Филозофског факултета, серија А: Историјске науке, књ. XVIII, Београд 1994, 81, нап. 51.

26 Сви досадашњи закључци о титулама и потписима српских патријараха Јоаникија и Саве не заснивају се на подацима докумената изишлим из патријаршијске канцеларије. У једном случају то је царска повеља, док су остали примери узети из наративних извора или из записа. В. Марковић, *Јесу ли*

бивⷢ҇го само//[11]дрьжца всѣх(ь) Ср̓бль и Подȣнавїа г(оспо)д(и)на прѣвисокааго кнеза Стѣфан(а) Лазара ꙗже юс(ть) запис(а)ль и ȣтврьдї//[12]ль иже више свѣд⟨е⟩тельствована, к томȣ же и м(о)люнїе приюм̓ смѣрению ми више реч(е)ннаа҄//[13]го стар̓ца кур(ь) Герасима. По томȣжде ѡбразȣ и смѣренїе ми записа и потврьдїи д(ȣ)ховною//[14] ѡвластїю вса ел̓ико приложен̓наа соуть г⟨оспо⟩д⟨и⟩нѡмъ кнез(ѡ)мь б̓сада соут тврьда и непоколѣ//[15]бимаа никїим(ь) любо до вѣка вь вѣч̓ное ȣтврьжденїе. Сего рад смѣрение ми [в]више даннѡю//[16] ми властїю ѡд Б(ог)а бл(аго)а)тию югѡ везати и рѣшити иже ѡт того властїю [д](ȣ)ховною гл(агол)ем(ȣю)//[17] иже сьхранит(и) сиꙗ в̓са више ȣписаннаа непотворно и неповрѣжденно . . . . да сьхранит//[18] чл(овѣ)колюбивїи вл⟨а⟩д⟨и⟩ка Х(ристо)с(ь) и пр(ѣ)ч(и)стаа́ егѡ Б(о)гом(а)ти да пом(и)лȣют бл(агос(ло)венїе ж(е) Г[оспод]н(е)[да] боудет на нем(ь)//[19] н на домȣ юго и на всѣх(ь) живоȣщїих(ь) вь домоу юго. К̓то ли ж(е) дрьз̓нѐ ис[пль]нїе завистї//[20] дїаволю и своим(ь) злон̓равствѡм и потворит⟨и⟩ ч̓то любо више записанное, и к̓то любо//[21] да юс(ть) или ѡт г(ос)пп(од)с(т)вȣющїих(ь) (sic) или ѡт владȣщїих(ь), таковаго да разорїи Г(оспод)ь Б(ог)ь в̓седрьжи//[22] тель и пр(ѣ)ч(и)ста юго Б(о)гом(а)ти и да га порази сила ч(ь)ст(ь)наго и животворещаго кр(ь)ста Г(о)с(под)нꙗ//[23] и да прїиме гнѣвь и проклетїе ѡт всѣх̓ с(ве)тїих(ь) Б(ог)оу оугодив̓шїих(ь) и честь юго да боудет с Їю//[24]дою и Арїею и сь рек̓шїими: „Крьвь юго на нас(ь) и на чед⟨е⟩хь наших(ь)", и чюждь да боудет сп(а)с(е)на//[25]го тѣла и крьв⟨и⟩. И ѡт смѣренїа ми да нѣс(ть) бл(аго)с(лове)нь [н]ь пач(е) проклет въ си вѣкь и вь боуд⟨оу⟩щїи.//[26] Ам(и)нь. ⟨И⟩ быс(ть) же и настоющее сїе пис(а)нїе извѣст̓нагѡ ради и истиннаго ȣтвръ//[27] жденїа и непотворенїа. Въ лѣт⟨о⟩ ≠S. Ѿ. ПИ. їнд⟨и⟩к⟨та⟩ . Е .

† СП(И)Р(И)Д(О)НЬ М(И)Л(О)СТИСѠМ(Ь) БѠЖИСѠМ(Ь) ПАТРЇАРХ(Ь) СРБЛЮМЪ И ПѠМѠРЮ

3.

ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА О ПОКЛОНУ ОБРАДА ДЕКИНДИЋА

И друга сачувана повеља патријарха Спиридона, којом се потврђују дарови Обрада Декиндића манастиру Ваведења у Ибру, налази се у Архиву манастира Хиландара под бр. 70, топографска сигнатура А 9/2. Текст повеље је исписан на доста правилно сеченом пергаменту широком 250 а дугом 300 мм, минускулним канцеларијским, доста неуредним али читким писмом, црним мастилом у 23 реда рачунајући и потпис. Крстови на почетку, пре и после потписа, као и сам потпис, изведени су зеленим мастилом. На повељи се налази прилично оштећен тамносмеђи воштани печат, овалног облика, причвршћен на српски начин, чији је типар широк 45 а дуг 55 мм. Нечитљиви трагови слова виде се на десној доњој ивици типара која је у облику ромба. На левој страни потписа повеље постоји оштећење пергамента у висини горњег дела слова од ивице према средини, дуго око 110 а високо од 5 до 30 мм. — На полеђини има само новијих бележака. У XIX в., вероватно руком монаха Никандра: Хрисовȣл патриарховъ за Кȣканъ ȣ Иброу села дарованнаѧ, воеводою Ѡбрада Декендикѧ ꙗже и подтверждаетъ здѣ всѧ. Још је млађа белешка црвеном оловком: Бр. 80, а обичном № 46, руком архимандрита П. Успенског: 6896 година. — Повеља је позната по издањима Новаковића и Корабљова.[27]

средњовековни Срби сматрали Македонију бугарском, Крф 1918, 28—29.

27 Новаковић, *н.д.*, 776, Корабљов, *н.д.* бр. 68, с. 544.

Текст повеље почиње невеликом и не онако надахнуто написаном аренгом као што је она у повељи патријарха Саве (р. 1—4). Одмах затим следи нарација (р. 4—9) из које сазнајемо да је патријарху Спиридону показан документ кнеза Лазара којим је дата сагласност војводи Обраду Декиндићу за подизање цркве Ваведење у Ибру, ради спасења душе. Из повеље кнеза Лазара произлази да је војвода Обрад Драгосалић на имању које је добио у баштину подигао манастир.[28] Патријарх, заједно са Сабором Велике цркве, видевши усрдност војводе Декиндића, одлучио је (тиме прелази на диспозицију р. 9—13) да потврди све Декиндићеве поклоне учињене манастиру Ваведење, које је претходно добио од српских владара: цара Стефана Душана и кнеза Лазара. Поклоњено је село Кукањ са засеоцима: Чаитином, Шипачном и Новосељанима. Као увод у санкцију долази најпре молба са благословом који проистиче из власти добијене од Светога духа, дакле опет нека врста девоције (в. претходну повељу), да све што је поклоњено манастиру Ваведења тако и остане (р. 13—14). Прекршилац ове молбе и свих одредаба повеље кажњава се духовном санкцијом (р. 14—21), која се разликује од санкције у претходне две повеље, што би могло да указује на неке персоналне промене у канцеларији Патријаршије. После санкције долази короборација (р. 21), а на крају је датум. Повеља је датирана по византијском начину 19. јануара 6896, тј. 1388. године. Малу забуну у датуму овог документа изазвало је издање Корабљова где је вероватно због штампарске грешке наведено да је повеља издата 9. уместо 19. јануара, док је у регесту и потпису записано Симеон место Спиридон.

По томе што се односи на манастир Ваведење у Ибру, повеља не би требало да се налази у Архиву манастира Хиландара. Међутим, из нешто касније повеље кнеза Стефана Лазаревића сазнајемо да је Обрад Драгојлалић (!) изневерио владара, који је свог феудалца казнио тако што му је одузео имања и поклонио их најугледнијем српском манастиру у Светој Гори.[29]

У погледу топономастике треба нагласити да је прво убицирање уз картографску скицу обавио А. Соловјев.[30] Захваљујући томе знамо да су три засеока некадашњег села Кукањ: Шипачно, Чаитина и Новосељани, данас села: Шипачина, Чајетина и Ново Село. О селу Кукањ до данас је остао само траг у имену потока Кукањица. Међутим, турски историјски извори бележе да су у првој половини XVI века постојали и село Кукањ и манастир Ваведење. У другој половини прошлог века, 1882. године поток се још звао Кукањ.[31]

28 Новаковић, *н.д.*, 776—777, Корабљов, *н.д.*

29 Новаковић, *н.д.*, 458, Корабљов, *н.д.*, 545—546.

30 А. Соловјев, *Једна срӣска жуӣа за време царсӣва*, Гласник Скопског научног друштва III (1918) 25—42. *О башӣини Драгосалића*, с. 40—41, где је исправљена грешка у датуму повеље. В.: С. Милојевић, *Мусићи, ӣросоӣоīрафска исӣраживања једне срӣске средњовековне ӣородице*, Историјски часопис XXXIII (1986) 5—36. О овим селима, с. 14. и 16. А. Ханџић, *Два ӣрва ӣоӣиса Зворничкоī санџака (из 1519. īодине)*, Сарајево 1986, с. 51, 58, 120, 66, 67, 137. Тада су постојали и село Кукањ и манастир Ваведење. В.: Бранка Кнежевић, *Манасӣири у нахији Брвеник ӣо ӣурским ӣоӣисима из ӣрве ӣоловине XVI века*, Зборник Матице српске за ликовну уметност 26 (1990) 255—270.

31 Ђенералштабна карта Краљевине Србије, размера 1:75000, Београд

Остаће можда заувек нерешено питање различитих презимена војводе Обрада: Драгосалић у повељи кнеза Лазара, Декиндић у повељи патријарха Спиридона и најзад Драгојлалић у повељи кнеза Стефана.

* * *

† Понеж(е) ѹбо . . . . . нномѹ бл(а)гомѹ сьмотренїю Б(о)жию и пр(е)с(ве)таго Д(ѹ)ха бл(аго)д(ѣ)тїю правїломь б(о)ж(ь)ствнїимь ап(о)с(то)ль закономь//[2] ч(ь)ст(н)їх ѡт(ь)ць . . . . вѣрѹ вьздвигоше и прославише и православїе ѹкрѣпише и ѹмножише и свѣть мироу вьзсїа//[3]ше, ц(а)ре же православнїе ї архїереие кь добродѣтели наставїше, и властел(е) и властелич(и)ке кь бл(а)гомѹ и поль//[4]номѹ пѹти приведоше. По томѹжде бл(а)гомѹ и неизгла(гола)нномѹ изволенїю и чл(овѣ)колюбїю Б(о)жїю ѡтнели же смѣренїю//[5] ми вьзведенѹ бившѹ на си с(ве)тїи прѣстоль с(ве)т(а)го Сави. Видѣ смѣренїе ми записанїе и ѹтврьжденїе г(о)сп(о)дами с(ве)тїих(ь) ми//[6]крали ср(ь)бскїими и г(оспо)д(и)номь ц(а)рем(ь) Стѣфаном(ь) и г(оспо)д(и)номь кнезомь Лазарем(ь) цр(ь)[к]вь ѹ Ибрѹ Вьвед⟨е⟩нїе С(ве)тѣ вь с(ве)тїих(ь) воеводѣ//[7] Обрад⟨а⟩ Декиндїкїа трѹдом(ь) и потьшанїемь и сь ѹсрьдїем(ь) Б(ог)оу же вь дарь себе же вь вѣчнїи помень и д(ѹ)ше сп(а)с(онос)ноую//[8] пользѹ. Сего рад⟨и⟩ поиска и м(о)ли же и смѣренїе наше по томѹжде ѡбразѹ такожде и смѣренїе наше да мѹ запи//[9]шемо и потврьждимо. Мы же сь збором(ь) Цр(ь)кве велике егово ѹсрьдїе и м(о)ленїе прием'ше по томоужде ѡбра//[10]зоу и смѣренїе ми записа воеводѣ Обрадѹ Декиндикю вь вѣчноую бащинѹ до вѣка, више реч(е)ннѹ цр(ь)к(о)вь//[11] иаже ес(ть) вь записанїи с(ве)тїих(ь) г(о)сп(о)дь и краль и г⟨оспо⟩д⟨и⟩на ц(а)ра Стѣфана такожде и м(и)лостию и запис(а)нїем(ь) бл(а)гоч(ь)ст(и)ваго г⟨оспо⟩д⟨и⟩на Срблем(ь)//[12] кнеза Лазара село Кѹкаль (sic) и засельк мѹ Чаитина и Шип(ь)чно и Новоселиани с всеми мегиами и прави//[13]нами и с планином(ь) села тога, и никимь нештюмлюмо и непотворимо. Кь семѹ же м(о)лю и бл(аго)с(ло)влиамь даром(ь)//[14] и властию данною намь сь више ѡд С(ве)т(а)го Д(ѹ)ха иже ѡд того гл(аго)люм(ь) сие мною потврьжденнѹ никїим(ь)//[15] непотворен'ноу бит⟨и⟩. Его ж(е) изволить Г(оспод)ь Б(ог)ь ц(а)р(ь)ствовати или г(ос)п(од)ствовати или ѡбрадти (sic) ничто же//[16] вь записанїи семь не разорит⟨и⟩ пач(е) крѣпце потврьждевати. Аще ли же кто дрьзне потворит⟨и⟩ ис'пль//[17]ние се зависти дїаволие нѣкїим(ь) ѹхищтренїем(ь) или навед⟨е⟩нїем(ь) нѣкоим и ч(ь)то любо ѡд⟨н⟩имет и разорить//[18] вь записанїи сем(ь), кто любо аще ес(ть) или ц(а)р(ь)ствѹеи или г(ос)п(од)ствѹеи или ѡблад⟨а⟩еи то такова//[19]го да разори Г(оспод)ь Б(ог)ь и пр(ѣ)ч(и)ста его Б(о)гом(а)ти и да га порази сила ч(ь)ст(ь)наго и животворещаго кр(ь)ста г(о)с(под)ниа//[20] и да приме гнѣвь и проклетїе всѣх(ь) с(ве)тїих(ь) и да мѹ е сьпьрникь(sic) вьвед⟨е⟩на с(ве)таа с(ве)тїих(ь) здѣ и вь ⟨бѹ⟩//[21]дѹшемь вѣцѣ. Извѣстнаго рад⟨и⟩ и истиннаго извѣщенїа и ѹтврьждеденїа и непотворенї[а] быс(ть) и настоющее сие пис(а)нїе. Вь лѣто ≠S. Ѡ. ЧS. ген(вара) ѲЇ.

† СПИРИДОНЬ МИЛОСТИЮ БОЖИЕЮ ПАТРЇАРХЬ СРБЛЕМЬ И ПОМОРИЮ

4.

ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА НИКОДИМА О КАРЕЈСКОЈ КЕЛИЈИ

Повеља патријарха Никодима из 1450. године такође се чува у Архиву манастира Хиландара под бр. 83, топографска сигнатура А 9/5. Писана је на пергаменту

(1882), секције Брус (Шипачина, Чајетина) и Рашка (поток Кукањ и Ново Село).

32 Кораблев, *н.д.*, 564—566, бр. 84, Новаковић, *н.д.*, 474—475. Архим. Лео-

широком 315, дугом 466 мм, уредним канцеларијским минускулним писмом, црним мастилом у 36 редова не рачунајући потпис. Зеленим мастилом изведени су крстови на почетку, пре и после потписа, сам потпис и иницијал на почетку текста. У средини потписа, између речи *патријарх* и *Никодим*, причвршћен је на српски начин најбоље сачувани печат поглавара Српске православне цркве у средњем веку. Воштана маса је од природно смеђег воска, овална са типаром у облику усправног ромба и легендом која гласи: **† [С]ЛВА ПРѢОСВЕЩЕНИ АРХИЕПИСКОП СРПСКИХ ЗЕМЛ И ПОМОРСКИХ**. Димензије воштане масе су: висина 76, ширина 60 мм. Старих бележака на полеђини нема. Руком XIX века, највероватније монаха Никандра: **Сеи хрисовꙋль патриарха сербскаго кѵрь Никодима писань ради типикарница наша на Кареа.** — Другом руком: **За пиргъ ѵ Кареа.** — Црвеном оловком: Бр. 96, обичном оловком: 6958 года, вероватно руком Порфирија Успенског. Повеља је позната по издањима Новаковића и Корабљова.[32]

После симболичне инвокације, текст одмах почиње аренгом, која је кратка, али језгровито саопштава да је човекољубљем и силом Светога духа одређено да неко држи скиптар царства, док је другима поверена служба управљања црквом (р. 1—4). Овакво образложење неодољиво подсећа на аренгу Немањине оснивачке повеље за Хиландар где се говори о расподели владарских достојанстава међу народима. Затим одмах почиње вештим стилским прелазом нарација у којој нам аутор повеље казује да је на патријаршијски престо дошао по вољи господара Србије и Поморја деспота Ђурђа, деспотице Јерине, њихових синова господе Гргура и Стефана и госпође деспотице Јелене, Сабора Српске Земље, преосвећених митрополита, свеосвештених епископа, часних и преподобних игумана, као и свега Српског сабора (р. 4—12). Затим следи главни део експозиције (р. 12—21) из којег сазнајемо да је пете године патријархова столовања, тј. 6958=1450, у седиште Патријаршије дошао хиландарски игуман јеромонах господин Роман са проигуманом господином Варнавом и старцима Теодором и Савом. Циљ доласка ове делегације био је да издејствује обнову поклона испосници св. Саве у Кареји, што је патријаршија (тј. пре ње архиепископија) била дужна да даје по одлуци првог српског архиепископа св. Саве. Патријарх није донео одлуку сам, него је најпре на Сабору Дома Спасова утврђено да од смрти цара Стефана тај поклон, који се назива *дијаконија,* није слат у Хиландар. Диспозиција (р. 21—30) је, што треба посебно нагласити, условна. Наиме, одлучено је да ће се поклон давати, али само ако се у испосници буду држали типик и правило црковно. У оквиру диспозиције налази се и молба наследницима на патријаршијском трону да се придржавају одредаба ове повеље, јер је тако било одређено и првобитном златопечатном хрисовуљом св. Саве. Међутим, у случају да се пирг у Кареји прода и да се престане са држањем типика и понашањем у духу устава црковног, неће се ни поклон давати.

нидъ, *Историческое описаніе сербской царской лавры Хиландаря,* Чтенія въ Императорскомъ Обществѣ исторіи и древностей Россійских при Московском Университетѣ 1867, кн. 4-я, Москва 1868, 136—138. О печату в.: Прота Ст. М. Димитријевић, *Грб Српске патријаршије,* Богословље IV (1929) 117—118, са фотографијом. О историјату келије в.: Мирјана Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови,* Београд 1972, 91—102.

После свега реченог, када би се могла очекивати нека од завршних формула повеље, почиње нова нарација (р. 30—33) из које се види да је иста делегација Хиландара тражила да се њиховом манастиру врате: кућа, ступ земље и виноград што је њихово власништво у Пећи. По савету Сабора црковнога молба је услишена и имовина је ослобођена од унача, телоса и свих плаћања и работа, којима је иначе оптерећено место Пећ (р. 33—35). Изненађује што су изостављене короборација и санкција. Нема ни апрекације. Повеља завршава датумом и подацима о писару (р. 35—36). Потпис је крајње једноставан: Патријарх Никодим, без икакве друге одреднице етничке или географске природе.

Нека места у овој повељи привлаче пажњу а нека мало изненађују истраживаче.

Датум издавања и исказ патријарха, по којем је акт настао пете године његова століовања на трону, омогућавају нам да на основу ове повеље посредно закључимо да је у Деспотовини вероватно крајем 1445, или у првој половини 1446. године одржан државни сабор, на којем је, поред осталог, изабран патријарх. Ова повеља је једини познати историјски извор који о томе сабору говори. Није познато ни да ли су и која друга питања била разматрана на томе сабору, на који иначе није обраћена пажња у нашој историјској науци. Затим се види какав је био поступак избора патријарха у Српској Деспотовини за време владавине деспота Ђурђа Бранковића. У избору је учествовао владар са целом породицом. Ту би требало обратити пажњу на две ствари. Најпре на учешће владара у избору, што тако изричито и посебно наглашено раније нигде није забележено, а затим на помен сабора. Време избора и столовања патријарха Никодима је веома тешко.[33] То је последња деценија и по самосталности српске средњовековне државе. Можда је, после обнове Деспотовине 1444, због опште ситуације у државним и црквеним институцијама, било потребно да се учешћем владара и његове породице у избору патријарха истакне и потврди неопходност јединства државе и цркве пред спољним државним непријатељем. С друге стране, исто тако је могуће да је услед унутрашњих размирица у цркви и држави владар био приморан да се умеша и директно утиче на избор поглавара цркве.

Што се тиче Сабора, такође су могућа разна тумачења. Реч сабор спомиње се у овој повељи четири пута, и то: два пута у вези са избором, а два пута у вези са деловањем патријарха. Најпре се у истој реченици у којој се говори о избору каже да је патријарха изабрао *свечасни Сабор Сриске Земље ūреосвећених миūроūолиūа и освећених еūискоūа, часних и ūреūодобних иīумана,* и *сав Срūски сабор.* Рекло би се да је свесно направљена разлика између *свечасноī Сабора Срūске Земље,* у чији састав улази високи клер, почев од игумана до митрополита, и *свеīа Сабора срūскоī.* Да ли треба на *свечасни Сабор* гледати као на црквену а на *сав Сабор срūски* као на државну установу, или се ради о стилски непотребном понављању? Чини се да је тешко дати прави одговор на ово питање без

33 М. Спремић, *Десūоū Ђурађ Бранковић и њеīово доба,* Београд 1994, детаљно је описао последње деценије постојања српске средњовековне државе, користећи при томе сву расположиву литературу и нове изворе. О одржавању државних и црквених сабора за време Бранковића в.: Др А. Веселиновић, *Држава срūских десūоūа,* Београд 1995, 230, 237.

нових извора иако се већ у Дечанској хрисовуљи краља Стефана Дечанског употребљава израз *сав Сабор срйски,* а у хрисовуљи цара Стефана Душана за манастир Св. Богородице у Архиљевици *сав Сабор Срйске и Грчке Земље и Поморске.*

Трећи и четврти пут реч сабор односи се на сабор манастирског комплекса у којем се налазило седиште Српске патријаршије у Пећи. На такав закључак упућује састав Сабора чији су чланови калуђери и властела, тј. ниже свештенство, па аналогно томе смемо претпоставити да су и поменута властела била локалног значаја, тј. била су потчињена самом седишту Патријаршије. Пре нешто више од пола века академик Никола Радојчић, пишући своју обимну студију о српским средњовековним саборима, али немајући пред собом пун текст документа, истакао је да овде наведени трећи пример навођења речи сабор (. . . Дому Спасова . . .) подсећа на свечане саборе одржаване у доба царства.[34] Међутим, пре би се могло рећи да први помен сабора у којем се говори о избору, који наглашава учешће владара и његове породице у том свечаном чину, подсећа на царска времена, док се овде, као што је наведено, по саставу сабора, очигледно види да је реч о скупу далеко мањег значаја. То што је патријарх сазвао сабор патријаршијске цркве, може се објаснити уобичајеном праксом и редовним поступком када феудалац ослобађа свог подложника од одређене феудалне обавезе. Јер, феудалац у овом случају јесте црква у којој се налази седиште патријарха, па је зато логично да патријарх доноси одлуку у договору са сабором те цркве.

Иако после прекида од деведесет пет година, ипак се може рећи да се могао очекивати захтев манастира Хиландара да Српска патријаршија продужи испуњавање својих обавеза утврђених још од св. Саве. Такође је природно што Патријаршија подразумева испуњавање одређених услова да би келија св. Саве јерусалимског у Кареји могла поново да остварује своја права. Ипак, ситуација је била озбиљнија. На такав закључак упућује спомињање могућности отуђивања келије св. Саве. Све то указује не само на слабљење саме келије, него и на недовољну пажњу Хиландараца према тој келији а можда још више на сиромаштво првог и најугледнијег српског манастира у Светој Гори. Хиландар је, наиме, за време постојања српске средњовековне државе увек био богато дариван. Постепеним али непрекидним слабљењем српске државе после 1355. године умањивани су и прилози манастиру. Првим падом Деспотовине 1439, пресушили су сви токови прихода, па на молбу хиландарског братства треба гледати као на покушај обнове дотока прихода из недавно обновљене Деспотовине.

Недоумицу би могла да изазове тврдња да је обавеза Патријаршије према Карејској келији успостављена златопечатном повељом св. Саве. То је мало вероватно, јер у тадашњем православном свету није забележен при-

34 Н. Радојчић, *Срйски државни сабори у средњем веку,* Београд 1940, 181. М. А. Пурковић, *Прилошци срйској историји,* 5. *Кад је Никодим йосшао йашријарх?* Гласник Скопског научног друштва XXI (1940) 168. Исти, *Срйски йашријарси средњеīа века,* Диселдорф 1976, 150—153. Опширније податке о животу и раду патријарха Никодима саопштава и Г. Суботић, *Пећки йашријарх и охридски архиейискоū Никодим,* Зборник радова Византолошког института 21 (1982) 213—236, са старијом литературом. Уп. М. Спремић, *н.д.*

мер да црквени великодостојници издају повеље оверене златним печатом. Зато на овај део текста треба гледати најпре као на стилску фигуру, а тек потом на евентуално непознавање правила пословања канцеларије првог српског архиепископа, што је ипак теже претпоставити. Поново наглашавање могућности обустављања дохотка из Патријаршије у случају да престане извршавање одредби Карејског типика требало би разумети као санкцију са материјалним последицама.

Изненађује, међутим, да после ове одредбе наилазимо на нову експозицију из које сазнајемо да исти представници манастира Хиландара траже и ослобађање од дажбина за кућу, земљу и виноград које овај манастир има у Пећи, што је одобрено. Из одлуке о ослобођењу произлази да су Хиландарци за те дажбине плаћали унце и телос. — Унца или унча позната је углавном као мера. Међутим, од друге половине XIV века овај израз означава и неку врсту дажбина, а у једном случају и финансијску јединицу једнаку са перпером. Најновија истраживања М. Благојевића показала су да је унча у доба Лазаревића значила дажбину којом су покривани војни расходи.

Телос је у то време имао значење турског харача, којег нису била ослобођена патријаршијска добра.[35]

Није јасно шта се све крије из формулације „од свих плата и работа које долазе на место Пећ". Пећ се први пут спомиње у оснивачкој повељи за манастир Жичу 1219. године као село у оквиру тек успостављеног властелинства Српске архиепископије. Каснији подаци су ретки, али по њима видимо како се имање увећавало а с тим и обавезе. Тако нпр. Пећ се спомиње крајем XIII в. као „Пећ архиепископова", али и виноград у Пећи као дар Хиландару.[36] У прве две деценије XIV века Пећ се спомиње два пута, од којих се једном о њој говори као о међнику атара а други пут се поново говори о већ наведеном винограду.[37] Најзначајнији је податак из Душанове хрисовуље у којој се изричито каже да Хиландарци имају у Пећи у тргу покојиште, стас, виноград и ступ са воћњаком.[38] Од наведене имовине Никодимова повеља не спомиње само стас, па се може закључити да је по Душановој хрисовуљи могуће сагледати највећи обим земљишног поседа манастира Хиландара у Пећи.[39] У време издавања Никодимове повеље свакако се знало које је дажбине давало место Пећ седишту Патријаршије. Данас, нажалост, није познато ни које су то дажбине биле, ни колике су биле, нити ко их је и када увео. Будући да је Пећ

35 М. Решетар, *Дубровачка нумизматика* I, Ср. Карловци 1924, 79, 108. А. Соловјев — В. Мошин, *Грчке повеље српских владара,* Београд 1936, 475. М. Влајинац, *Речник наших старих мера у току векова* IV, Београд 1974, 937. Историја српског народа II, Београд 1982, 122 (М. Благојевић). М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године,* Историјски гласник 1—2 (1987) 39—42, В. Ј. Ђурић, С. Ћирковић, В. Кораћ, *Пећка патријаршија,* Београд — Приштина 1990, 176.

36 Новаковић, *н.д.*, 571 (село Пећ), 389 (Пећ архипискупова).

37 Исто, 393, 421.

38 Исто, 431.

39 Исто, 468—473, такође се говори о обавези давања поклона од стране архиепископије (од 1346: патријаршије) Карејској келији у неколико повеља. В.: Ђурић, Ћирковић, Кораћ, *н.д.*, 174—178. Посебно: С. Ћирковић, *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи, Архиепископ Данило и његово*

од оснивања властелинства седишта поглавара Српске православне цркве увек била у саставу тог властелинства, можда би се смело претпоставити да је те дажбине увео неки од архиепископа или патријараха, али то није нимало сигурно. Прво зато што се о томе изричито не говори, а друго, што је ова повеља настала у политички крајње несигурним временима када је црква стицајем околности, са или без сагласности државе (можда би се смело рећи стихијно) преузимала неке прерогативе световне власти, тј. владара. Подсетимо се само на чињеницу да је у то време у области Бранковића било турских војних посада, али је седиште Патријаршије ипак у Пећи.[40] Одраније је познато да се у Пећи развој трговине може пратити по историјским изворима од треће деценије XIV века, као и да тај центар никад није имао значај који је имао нпр. Призрен.[41] Далеко је значајније то што се из овог документа види да је Српска црква у оквиру својих властелинстава могла развијати тако велика насеља као што је била Пећ, и што се према њима, бар у последње време постојања српске средњовековне државе, могла понашати као феудалац.

Датум и подаци о писару потврђују да је упркос нередовним приликама патријаршијска канцеларија функционисала уредно. На њеном челу налазио се логотет Тодор чији је задатак, судећи по овом тексту, био да документ састави у одговарајућој дипломатичкој форми, уредно препише и овери печатом.

† Понѥж(е) ȣбо бл(а)говоли въсе виновнаа бл(а)гим(ь) и податѣлнаа безм[е]рнаꙗ ...... б(о)жъ//[2]ствнаа и сила ȣстрꙗющиꙗ в'са деиством(ь) С(ве)таго Д(ȣ)ха раздѣлꙗѥ д ...... неиз//[3]реченномȣ чл(о)в(е)колюбию, ѡвем(ь) ȣбо дарȣѥт скѵптри ц(а)р(ь)ствиꙗ ѡ .... ȣ чаѥт//[4] слȣжбȣ начелиꙗ цр(ь)к(о)внаа. Се иже бл(а)г(оизво)лети и по смерению ми призревши и изъволѥнниѥм(ь)//[5] и сȣдом(ь) бл(а)гоч(ь)стиваг(о) и хр(и)столюбиваг(о) г(осподи)на Срьблѥм(ь) и Поморию Зетскоѡмȣ деспота Гюргꙗ//[6] и бл(а)гоч(ь)стиве и хр(и)столюбиве г(о)спогѥ деспотице Ѥрине и бл(а)гоч(ь)стивих(ь) и хр(и)столю//[7]бивих(ь) с(ы)нѡв(ь) их(ь) г(осподи)на Гръгȣра и г(осподи)на Стефана и г(осподи)на деспота Лазара и г(о)спогѥ деспотице//[8] Ѥлене, и тех(ь) въсеч(ь)стним Събором Землѥ Срьбскиѥ прѣѡсвещенними митрѡп(о)лити и все//[9] ѡс(ве)щенним(и) еп(и)ск(о)пы и ч(ь)ст(ь)ними и прѣпод⟨о⟩бними игȣмени и всего Съора Сръбского взвед⟨е⟩//[10]ннȣ бившȣ мне смер(е)нѡмȣ Никодимȣ и по м(и)л(о)сти Б(о)жиѥи патрїархȣ на сы с(ве)ты прѣ//[11]стол(ь) иже въ с(ве)тих(ь) ѡ(ть)ца и н(а)шего пръваг(о) наставника и пастира и добре прос(ве)тившаг(о)//[12] ѡ(ть)чъствиѥ своѥ Землю Срьб(ь)скȣȣ архиереꙗ Х(ристо)ва г(осподи)на ми кѵр(ь) Сави. И ѡтнели ж(е)//[13] приидох(ь) въ патрїархїю, лѣтȣ же тогда текȣщȣ петѡмȣ//[14] по течени же ѡбъхождениꙗ лѣтнаг(о) ЅЦНИ-мȣ. Сего ради пишет смер(е)ниѥ ми въ//[15] свед⟨е⟩ниѥ всем(ь): приходит къ нашемȣ смерению ѡт С(ве)тиѥ Гори игȣмен(ь) хилан(ь)//[16]дарски ѥромонах(ь) кѵр(ь) Роман(ь) и проигȣмен(ь) кѵр(ь) Варнава и старци Ѳеѡдоръ и Сава. И въ//[17] споминают смер(е)нию ми ѡ прилѡжкȣ що ѥ ȣтазал(ь) с(ве)ти Сава да се дава ѡт великиѥ//[18] цркве Сръбскиѥ патрїархиѥ млъчал(ь)ници с(ве)т(а)го Сави жителѥм(ь) пирга кареискаг(о).//[19] И смер(е)ниѥ ми съвет сътворив(ь) съ

доба, Међународни научни скуп поводом 650 година смрти, децембар 1987, Београд 1991, 59—60.

40 Спремић, *н.д.*, 435.

41 М. Динић, *Настанак два наша средњовековна града. I Пећ — до турских времена,* Прилози КЈИФ XXXI (1965) 195—203.

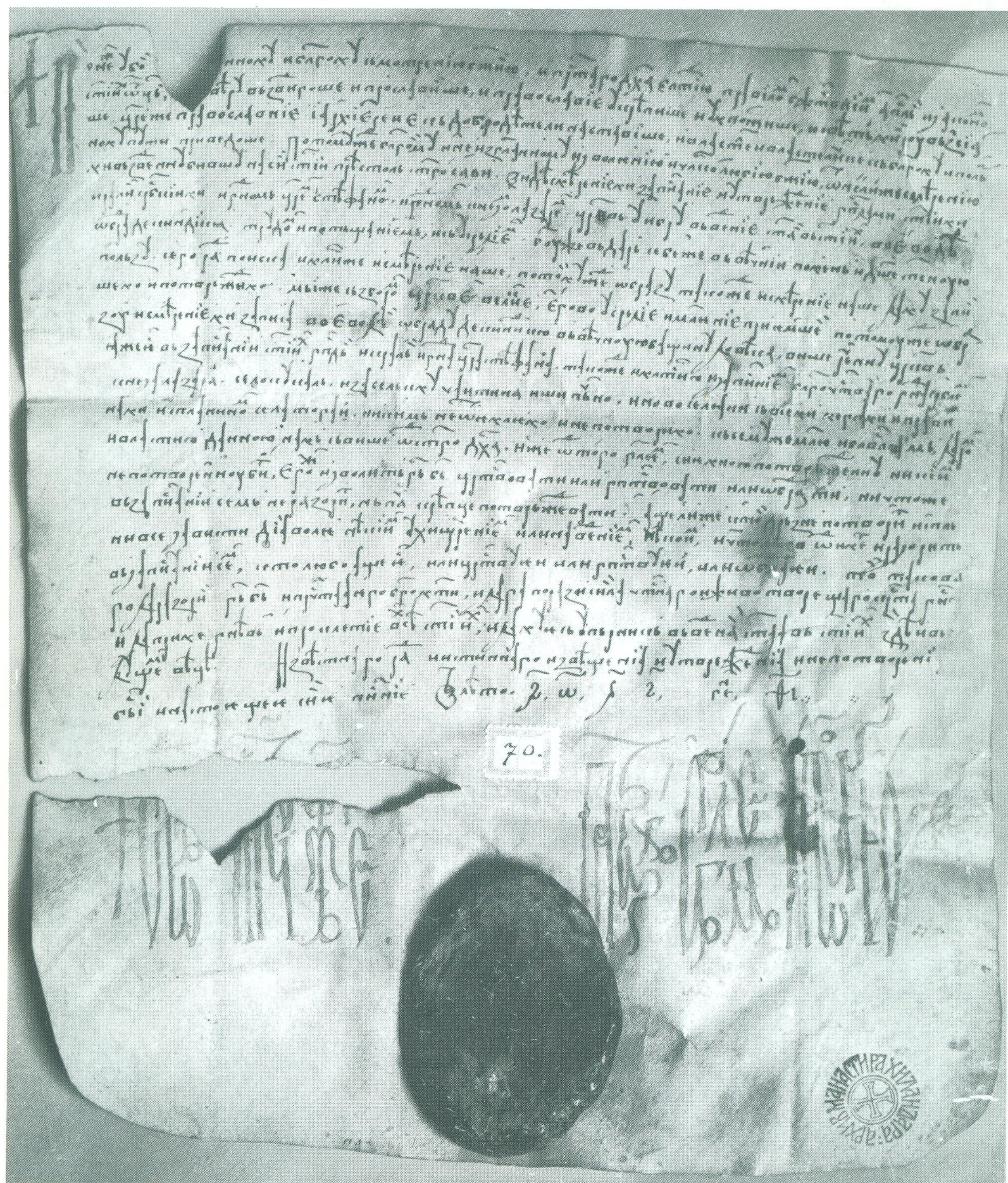
Сѫбором(ь) цр(ь)квним(ь) Домȣ Сп(а)с(о)ва съ калогюри и вла//[20]стели. И нагосмо съборне ѥре ѡд съмр'ти г(осподи)на ц(а)ра Стефана не давана тази диꙗко//[21]ниꙗ ѡт патріархиѥ Хилан(ь)дарȣ. Нъ ѡбач(е) рекосмо ако се почме дръжати типикъ//[22] и правило цр(ь)ковнѡ ȣ пиргȣ кареискѡм(ь) по ȣставȣ с(ве)таго Сави, да ѡнȣзи диꙗ//[23]конию исправлꙗмо пиргȣ кареискѡмȣ докле смо ми живи. По прѣшстви їже//[24] нашем(ь) ѡт здешних(ь) ѥго же изволит вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка Х(ристо)сь прѣдръжати прѣстол(ь) с(в)ет(а)го Сави, тѡг(о)//[25] ꙗко г(осподи)на и брат⟨а⟩ моѥго молим(ь) сиѥ ȣтвържденно и въ златопечатнѡм(ь) хрисо//[26]вȣли г(осподи)ном(ь) и ȣчителюм(ь) срьб(ь)ским(ь) кур(ь) Савѡм(ь) и нашим(ь) смер(е)ниѥм(ь) непотворено//[27] нъ пач(е) потвържденнѡ и семȣ никако же не потворити нъ паче болше и крепчаѥ//[28] потвърждати. Ꙗко ли се почме ѡнъзи пирьг(ь) продавати и не почме се//[29] дръжат⟨и⟩ типик(ь) и правило цр(ь)к(о)внѡ по ȣставȣ с(ве)т(а)го Сави да сѥ ѡнази диꙗкониа//[30] ѡт патріархиѥ не дава жителюм(ь) пир'га кареискаго. И ѥще въспоме[нȣш]е//[31] н(а)шемȣ смер(е)нию игȣмен ѥромонах(ь) кур Роман(ь) и проигȣмен(ь) кур(ь) [Варна]ва и ста//[32] рци за кȣкю и за стьлп(ь) землѥ и за виноград щѡ има с(ве)ти манастир(ь) Хилан(ь)дар(ь)//[33] ȣ Пекӱ да им(ь) ѡнози ѡсвободимо. И сиѥ смер(е)ниѥ н(а)ше съ съветом(ь) Сѫбора//[34] цр(ь)к(о)внаго тем(ь) ѡсвобаждаѥт(sic) да имъ ѡнози свободно ѡд ȣньч(ь) и ѡт(ь) телоса//[35] и ѡт всех(ь) платъ и работъ щѡ доходи на место на Пѥк(ь). Писан(о) в лѣ⟨то⟩, З̃Ц̃Н̃И̃ м(е)с(ѣ)ца//[36] июниꙗ ЄЇ д(ь)нь ȣ Пѥкӱ. Писа и печати лѡг(о)ѳѥт Тод⟨о⟩ръ.

† НИКОДИМ(Ъ) ПАТРИЯРХЪ

СЛ. 1. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА САВЕ ИЗ ГОДИНЕ 1360/1361.

67

СЛ. 2. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА ИЗ ГОДИНЕ 1379/1380.

СЛ. 3. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА СПИРИДОНА ИЗ ГОДИНЕ 1387/1388.

СЛ. 4. ПОВЕЉА ПАТРИЈАРХА НИКОДИМА ИЗДАТА 15. ЈУНА 1450. ГОДИНЕ.

DUŠAN SINDIK

LES CHARTES DES PATRIARCHES SERBES SAVA, SPIRIDON ET NIKODIM

Comparé au nombre de documents, aujourd'hui conservés, délivrés par les souverains serbes médiévaux, le nombre de chartes octroyées par des chefs de l'Eglise orthodoxe serbe est très faible. L'ensemble de ces documents délivrés par les plus hautes autorités ecclésiastiques peut être réparti en deux groupes: 1. les actes délivrés de façon totalement autonome et 2. ceux qui ne font que confirmer l'acte principal d'un souverain. Ces seconds sont, dans certains cas, inscrits à la suite même de l'acte correspondant du souverain, mais peuvent aussi être physiquement indépendants, c'est-à-dire se trouver sur une pièce de parchemin ou de papier à part et, par conséquent, avoir été écrits dans une autre chancellerie. Le premier groupe comprend uniquement trois documents: une charte de saint Sava pour le monastère Saint-Nicolas sis sur l'île de Vranjina sur le lac de Skadar, une de l'archevêque Nikodim pour la cellule (de Chilandar) à Karyès et une du patriarche Nikodim, également pour cette cellule à Karyès. Le second groupe (A) compte un acte de l'archevêque Arsenije Ier, écrit au-dessous de la signature du roi Stefan Uros Ier et destiné au monastère Saint-Pierre et Saint-Paul à Lim, un acte de l'archevêque Sava III, venant à la suite de signature apposée par le roi Stefan Uros II Milutin sur un chrysobulle délivré au pyrgos de Chilandar sur la mer, un acte de l'archevêque Nikodim, écrit sur un chrysobulle de ce même souverain qualifié de „saint Stefan", et un acte du patriarche Danilo, écrit sur le chrysobulle de la princesse Milica — moniale Evgenija — avec ses fils Stefan et Vuk pour le monastère Saint-Pantéléèmon au Mont Athos. Dans le second groupe (B) nous trouvons une charte du patriarche Sava concernant une donation du seigneur Milos et deux chartes du patriarche Spiridon relatives à des donations du prince Lazar et d'Obrad Dekindic, dans les trois cas le bénéficiaire est le monastère de Chilandar, et également une charte du patriarche Spiridon relative au monastère de Zdrelo. Nous éditons ici: 1. la charte du patriarche Sava concernant une donation du seigneur Milos, 2. la charte du patriarche Spiridon concernant une donation du prince Lazar à l'hôpital de Chilandar, la seconde charte de ce patriarche Spiridon concernant une donation d'Obrad Dekindic (alias Dragosalic — Dragojlalic) et la charte du patriarche Nikodim pour la cellule à Karyès. Ce choix résultent du fait que ces quatres documents sont physiquement séparés des actes des souverains correspondant (le quatrième est même tout à fait indépendant), et qu'ils présentent tous un bon état de conservation, par ailleurs les photographies dont nous disposons sont de bonnes qualité. Leur édition, accompagnée d'un indispensable commentaire, peut ainsi permettre de faire un pas de plus dans la connaissance du passé du peuple serbe et de son Eglise. La prise en compte des résultats des recherches antérieures permet de présenter chacun de ces document sous un jour quelque peu différent. Les modifications les plus importantes sont peut être fournies par le commentaire accompagnant la charte du patriarche Nikodim, puisque l'auteur a ici tenté de prouver la tenue, en 1445 ou au début de 1446, d'un concile dont il n'avait jamais été question jusqu'à présent dans historiographie serbe.